

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 18 – 1/2011.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_11/kirjat_enges.pdf]

KIRJA-ARVIO

TARINAT SOTAHISTORIAN MUISTOMERKKEINÄ

ASPLUND INGEMARK, CAMILLA & WASSHOLM, JOHANNA 2009: Historiska sägner om 1808–1809 års krig. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 728. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. 236 sivua.

Pasi Enges

Folkloristien piirissä on vanhastaan ollut tunnettua historiantutkijoiden vähintäänkin varauksellinen suhtautuminen suullisen perinteen kelvollisuuteen tutkimusaineistona. Kertomusperinteen lajeista selkeästi historiallisinta, *historiallista tarinaa*, on pidetty lähdearvoltaan epäluotettavana, suullisen välittymisensä vuoksi informaatiota vääristävänä ja ajoitukseltaan usein epämääräisenä. Tarinoilla on ollut käyttöarvoa lähinnä faktatiedon kuvittajina ja elävöittäjinä. Totta onkin, että tarinoissa näyttävät yhdistyvän usein mielivaltaisesti historialliset tosiasiat ja taustaltaan jopa kansainvälinen, eri yhteyksissä toistuvana esiintyvä motiivisto. Myös paikallisesti merkittävillä, periaatteessa uniikkeja tapahtumia koskevilla kertomuksilla on taipumus kiteytyä tarinoiksi, joiden luotettavuuden ”objektiivisen totuuden” jäljillä ahkeroivat historioitsijat ovat kyseenalaistaneet. Toisaalta on myönnetty, että toisinaan tarinat kantavat mukanaan hyvinkin eksaktia tietoa, joka on voitu todentaa esimerkiksi arkeologian menetelmin (Alver 1989).

Folkloristiikan ja historiantutkimuksen näkemykset ovat lähentyneet viime vuosikymmenien aikana ennen kaikkea muistitietotutkimuksen ja muistitietoa lähdeaineistonaan hyödyntävän mentaliteettihistorian myötä. Vaikka historiallinen tarina välittää todeksi väitetyn ja totena pidetyn tapahtuman, joka on osoitettavissa todelliseksi myös muiden lähteiden valossa, on se aina kerrottu jostakin tietystä positiosta ja tiettyjä tarkoituspäriä varten. Esimerkiksi Ulla-Maija Peltosen (1996, erit. 136–202) ja Anne Heimom (2010, erit. 224–240) tutkimukset osoittavat, miten vuoden 1918 tapahtumia kuvaavien tarinoiden sisällöt ja painotukset määräytyvät sen mukaan, kumpaan sisällissodan osapuoleen kertoja identifioituu. Folkloristiikan kannalta tarinoiden historiallisuus merkitsee ennen kaikkea sitä, että niissä kuvastuu kansanomaisen

historiakäsitys ja kerrottuun latautuneet tulkinnat, arvot ja asenteet.

Svenska litteratursällskapet i Finland on Suomen sodan (1808–1809) 200-vuotisjuhlallisuuksien merkeissä julkaissut teoksen, jossa yhdistyvät tieteellisen historiankirjoituksen ja folkloristisen tarinatutkimuksen näkökulmat. Kirjan valmistumisesta vastaa työryhmä, jonka koordinaattorina on toiminut folkloristi, dosentti Lena Marander-Eklund. Kirjoittajina ovat historiantutkija Johanna Wassholm ja folkloristikkaa edustava Camilla Asplund Ingemark.

”EN RYSS ÄR EN RYSS ÄVEN OM HAN STEKS I SMÖR”?

Historiska sägner om 1808–1809 års krig -teoksen avaa Johanna Wassholmin artikkeli, jossa hän aluksi esittää tiiviin, kirjassa myöhemmin seuraavien tarina-analyysien kannalta hyödyllisen katsauksen Suomen sodan päävaiheisiin ja -tapahtumiin. Valtaosa Wassholmin tekstistä on kuitenkin omistettu Venäjä- ja venäläiskuvan muotoutumiseen Ruotsissa ja Suomessa eri aikakausina. Suomalaisten myötäsyntyiseksikin väitetyn ”ryssäivihan” taustalla häämöttävät Ruotsin ja Venäjän vuosisatojen mittaan käymät sodat, joiden taistelut käytiin valtakunnan itäosassa, nykyisessä Suomessa. Venäläiskuvan muotoutumisen kannalta keskeinen oli suuri Pohjan sota (1700–1721), jossa Ruotsi menetti suurvalta-asemansa ja Suomi koki raskaan isovihaksi kutsutun miehityskauden (1713–1721). Etenkin isovihän jälkeisessä poliittisessa propagandassa kuva itäisestä naapurista oli kuva julmasta, raakalaismaisesta vihollisesta.

Wassholm esittelee tämän viholliskuvan uusintamista 1800-luvun mittaan Suomen sodan jälkeisessä Suomessa. Autonomisen Suomen ja Venäjän suhteissa oli jaksoja, jotka loivat otollisen maaperän vanhojen uhkakuvien uudelleenviljelylle. Vielä Suomen itsenäisyysajan ensimmäisillä vuosikymmenillä ”vanha vainooja” oli poliittisen propagandan otollinen aihe. Runebergin vuonna 1848 ilmestynyt *Vänrieki Stoolin tarinat* sankari- ja viholliskuvineen on ollut keskeinen teos, jonka kautta kansanomaiset käsitykset sekä Suomen sodasta että itäisestä perivihollisesta ovat muokkautuneet ja vakiintuneet.

Tekstinsä lopussa Johanna Wassholm pohtii historiallisten tarinoiden relevanssia tieteellisessä historiankirjoituksessa. Tutkimuksessa on aiemmin keskiössä olleiden poikkeusyksilöiden (”suurmiesten”) ohella kiinnostuttu myös ”tavallisten ihmisten” historiasta ja historiakäsityksistä. Näin myös historialliset tarinat ovat saaneet uudenlaisen, legitimiin aseman erityisesti mentaliteettitutkimuksen parissa.

TARINAT SUOMEN SODASTA

Wassholmin runsaan kahdenkymmenen sivun laajuisen artikkelin jälkeen kirjan loppuosa on Camilla Asplund Ingemarkin kynänjälkeä. Hän aloittaa käsittelemällä historiallisia tarinoita suullisena perinteenä. Keskeinen kysymys on, mitä Suomen sotaa koskevia asioita maamme ruotsinkielinen maaseutuväestö 1900-luvun vaihteen tienoissa piti muistamisen ja kertomisen arvoisena ja miksi. Mitä aspekteja sodasta halettiin nostaa esiin, mistä mahdollisesti vaiettiin ja kenen näkökulmaa tarinat edustavat?

Kirjoittaja esittelee Svenska litteratursällskapetin kansanrunousarkiston historiallisten tarinoiden kokoelmat, niiden karttumisen ja joukon tarinoiden kerääjiä varsin perusteellisesti. Teoksen pohjana oleva tarina-aineisto on pantu muistiin suunnilleen sata vuotta Suomen sodan jälkeen: varhaisimmat muistiinpanot ovat 1870-luvulta, mutta valtaosa vuosilta 1899–1917. Muistiinpanoja on kaikilta Suomen ruotsinkielisiltä alueilta. Määrällisesti materiaali kuitenkin painottuu Uudellemaalle ja Pohjanmaalle.

On selvää, että ajallinen etäisyys sotatarinoissa kuvattuihin tapahtumiin on vaikuttanut niistä tehtyihin muistiinpanoihin. Se, mikä tapahtumien keskellä eläneille aikalaisille on välittynyt omakohtaisina tai lähipiirin kokemuksina tai laajemmin levinneinä huhuina ja propagandana, on muistiinpanohetkellä käynyt läpi ylisukupolvisen, folkloreille tyypillisen kaavamaisumisen- ja kiteytymisprosessin. Sen seurauksena kertomuksista on karsiutunut paljon yksilöllistä ja kerronnallisesti kiinnostamatonta ainesta. Elämään ovat jääneet paikallisesti tärkeäksi koettu muistitieto sekä stereotyyppiset tarinat yhä uusia kertoja- ja kuulijasukupolvia kiinnostavine sisältöineen. Lisäksi on muistettava vanhemman sotatradition vaikutus Suomen sodasta kertoviin tarinoihin. Monet kertomusteemat ja -motiivit on suullisessa perinteessä liitetty jo isovihaan.

Kiinnostavin esimerkein Asplund Ingemark osoittaa, miten samaa historiallista tapahtumaa koskevien muistiinpanojen vertailu tuo esiin erilaista informaatiota ja erilaisia tulkintoja tapahtuneesta. Valaisevia ovat myös esimerkit, joissa tarkastellaan arkistomuistiinpanojen toimittamista *Finlands Svenska Folkediktning* -julkaisusarjaan (Wessman 1924). Painetussa versiossa alkuperäisen kertojan kertomalleen antamat merkitykset ja painotukset (kertomuksen ”pointti”) ovat toimitustyön tuloksena voineet hämärtyä tai muuttua enemmän toimittajan näkemystä tai tavoitetta vastaaviksi.

SOTATARINOIDEN KESKEISET TEEMAT

Tarinoiden temaattiselle käsittelylle jää kaksi kolmasosaa kirjan kokonaislaajuudesta. Sivumäärän runsauden selittää se, että leipätekstiin on liitetty SLS:n kokoelmista yhteensä runsaat 230 arkistomuistiinpanoa. Kirjakieliset muistiinpanot on julkaistu sellaisenaan, murremuistiinpanot on editoitu kirjakielelle pyrkien kuitenkin säilyttämään murreilmaisulle luonteenomaisia piirteitä. Teosta voi siis käyttää myös Suomen sotaa koskevan suomenruotsalaisen tarina-aineiston antologiana.

Liitteenä olevat tarinat eivät kuitenkaan ole satunnaisia esimerkkejä, vaan ne on valittu demonstroimaan tietyn teeman puitteissa tapahtuvaa tarinoiden sisällöllistä variaatiota. Niihin viitataan leipätekstissä systemaattisesti. Kirjassa ei analysoida yksittäisiä tarinoita vaan yleisemmällä tasolla aineiston kokonaisuutta, tarinamuistiinpanojen keskinäistä suhdetta ja niissä käsiteltyjä keskeisiä teemoja sekä motiiveja, joiden kautta näitä teemoja käsitellään. Mielestäni tämä on, yllä esitetyn tehtävänannon huomioon ottaen, onnistunut ratkaisu.

Ilmeisesti tarina-aineiston teemojen määrittely on työryhmän yhteisten ponnistelujen tulos — tähän viittaa kirjoittajan toistuvasti käyttämä me-muoto. Valitut kahdeksan keskeisteemaa käydään yleisyysjärjestyksessä aloittaen aineistossa tiheimmin esiintyväs- tä ”venäläisiä pakoon” -teemasta. Pelätyn vihollisen väistäminen konkretisoituu tari-

noissa kuvauksina kauhunsekaisista pakomatkoista metsiin ja erämaihin, omaisuuden kätkemisestä, piilopaikoista ja niiden usein ankeista olosuhteista, kiinni jäämisen pelosta ja ”läheltä piti” -tilanteista. Vastaavalla tavalla käydään läpi vihollisen säälimättömyys ja julmuus, siviiliväestön nousu vastarintaan, sodan osapuolten armeijoita yhtä hyvin kuin siviilejä koetellut nälkä sekä oman tai vihollisarmeijan kuormarengiksi joutuneiden talonpoikien kohtalo. Erityisesti nälkäteeman puitteissa tarinoiden viholliskuva monipuolistuu: venäläiset voivat esiintyä myös vähäosaisia säälinä auttajina, leivän lahjoittajina ja lasten pelastajina.

Aineiston käsittely jatkuu taistelupaikkoja koskevilla tarinoilla, mikä samalla laajentaa kertojanäkökulmaa siviileistä sotilaisiin. Sotilaan perspektiivistä tarinat kommentoivat myös armeijan hierarkiaa (osoittaen tavallisesti ylempien upseerien epäluotettavuuden vastakohtanaan alipäällystön ja miehistön sankaruus) sekä sotilaselämää ja kenttäolosuhteita.

MUISTAMISEN ARVOINEN SOTA

Teemoittain edenneen analyysin tulokset Camilla Asplund Ingemark tiivistää toteamalla, että sadan vuoden takaisissa sotatapahtumissa oli muistamisen ja kertomisen arvoista ennen kaikkea tavallisten ihmisten kamppailu olemassaolostaan ja keinot, joilla poikkeusolosuhteissa selviydyttiin. Tarinat voidaan nähdä eräänlaisina toimintamalleina, jotka puhuttelivat myös myöhempiä sukupolvia ja istuivat hyvin talonpoikaiseen, omavaraisuutta arvostavaan maailmankuvaan.

Kirjan viimeisellä sivulla esitetään oletus, että suomen ruotsinkielisten Suomen sotaa koskevat tarinat eivät juuri eroa suomenkielisistä. Vertailevaa tutkimusta suomen- ja ruotsinkielisen kertomusperinteen välillä on ylipäänsä tehty erittäin vähän ja olisikin tärkeätä, että tällainen tutkimus toteutettaisiin esimerkiksi nyt käsitellyn aihepiirin puitteissa. Kansan kokemus vuosien 1808–1809 sodasta epäilemättä oli yhteinen, mutta tarinoiden keruuajankohtana suomalaisen nationalismin nousu sekä ensimmäiset fennomanian ja svekomanian kaudet jo takanapäin. Folkloristiikan oppihistoriassa tämä näkyy selkeästi tutkimusintressien eriytymisenä, mutta kiinnostavaa olisi tietää, näkyvätkö kielipolitiikan ja Suomen muuttuneen valtiollisen aseman vaikutukset myös tutkimusaineistossa erilaisina sisältöinä, painoituksina tai asenteina.

Historiska sagner om 1808–1809 års krig on ansainnut paikkansa Suomen sodan päättymisen 200-vuotisjulkaisuna. Se on myös pätevä, vaikkakaan ei metodologisesti syvälle menevä osoitus historiatiiteen ja perinteentutkimuksen yhteisistä intresseistä. Teoksen ulkoasu on miellyttävällä tavalla vanhahtava, ja sen pääosin 1800-luvulta peräisin oleva kuvitus nivoutuu hyvin tekstisisältöön.

KIRJALLISUUS

- ALVER, BRYNJULF 1989: Historical Legends and Historical Truth. – Kvideland, Reimund & Sehmsdorf, Henning K. (eds.), *Nordic Folklore. Recent Studies*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- HEIMO, ANNE 2010: *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275. Helsinki: SKS.
- PELTONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Punakaupinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: SKS.
- WESSMAN, V. E. V. (utg.) 1924: *Finlands svenska folkediktning II. Sägner 2. Historiska sägner*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 174. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Filosofian maisteri Pasi Enges on folkloristiikan päätoiminen tuntiopettaja Turun yliopistossa.